

initiatief opereren, maar waren wel vaak ondergeschikt aan bovenlokale niveaus in juridische en waterstaatkundige zaken. In de tweede helft van de dertiende eeuw verschenen de eerste havennederzettingen die het begin van urbanisatie in de regio markeren. Naast ontginning was urbanisatie een van de meest belangrijke en invloedrijke veranderingen in landschap en bevolking van de regio. Burgers en graven profiteerden van een gunstig economisch klimaat en namen tussen 1270 en 1400 het initiatief bij de vorming van een 'stadslandschap' dat strategisch was gelegen aan nationale en internationale rivier-handelsroutes.¹⁴ Tot de steden behoorde Rotterdam, dat zich ontwikkelde rond een dam in de mond van het veenriviertje de Rotte op de plaats waar deze in de Maas uitstroomde; om de ontgonnen veengebieden op het platteland te ontwateren, was in de dam een sluis aangebracht. Havenstad en dorpen ten noorden van de rivier rond de Rotte waren op deze manier al met elkaar verbonden. Overal hielden de dorpen op het platteland zich bezig met landbouw en vee-teelt. Het is belangrijk om op te merken dat de vorm van zowel stad als dorpen vaak werd bepaald door landschappelijke kenmerken: daardoor is de ontginningsstructuur van nederzettingen vergelijkbaar, met meestal een parallelle verkaveling die zich opstrekt vanuit een rivier of veenstroom afwaterend in een rivier.

2. [1300-1500]

Het landschap van de oorspronkelijke ontginningsnederzettingen ontwikkelde zich in deze laatmiddeleeuwse periode verder en herschikte zichzelf met de sterke toename van

de invloed van steden. Het tijdperk van 1300 tot 1500 kenmerkt zich door veel belangrijke demografische, economische en politieke veranderingen. In Holland had de uitgebreide verstedelijking grote gevolgen voor het leven op het platteland. De belangrijkste landschappelijke veranderingen daar waren het gevolg van de maaivelddaling in het noordelijke dorpengebied die werd veroorzaakt door ontginning en turfwinning. Net zo nadelig voor het agrarische bestaan waren de overstromingen van grote delen van het zuidelijke dorpengebied door gebrekkig dijkonderhoud. In beide gebieden ging land verloren voor de landbouw en dit maakte een nogal radicale omslag nodig naar alternatieve middelen van bestaan en naar nieuwe vormen van landbeheer, -bezit en -bestuur.

In de zuidelijke dorpenregio nam deze algemene of sociaal-ecologische transformatie van het platteland de vorm aan van herdijking van uitgestrekte overstromde gebieden, maar pas nadat daar voldoende vruchtbare rivierklei was afgezet om winstgevende landbouw mogelijk te maken.¹⁵ In de noordelijke dorpenregio floreerde de winning van turf dankzij de hoge stedelijke vraag naar deze brandstof. Het gebruik van windmolens die het grondwaterpeil kunstmatig verlaagden, zorgde ervoor dat nog meer turf kon worden gewonnen. Beide regio's profiteerden van de stedelijke vraag, maar ook van stedelijke en adellijke investeerders die de vaak kostbare transformaties van de dorpen mogelijk maakten.

De keerzijde van deze transformatie was verlies van autonomie op dorpsniveau. Lokale bestuurders zagen hun autoriteit ondermijnd door hogere bestuurlijke niveaus, terwijl de